

Χωρική προσέγγιση της κινητικότητας του πληθυσμού

Διάλεξη 1

Η κατανομή του πληθυσμού στο χώρο,
η ελληνική και διεθνής πραγματικότητα

Δημήτρης Καρκάνης
Μεταδιδακτορικός ερευνητής ΕΔΚΑ

Βασικές έννοιες

- **Κινητικότητα vs. μετανάστευση**
- **Μετανάστευση:** Η μετακίνηση ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων από μια χωρική ενότητα σε μια άλλη με ταυτόχρονη **μεταβολή της μόνιμης διαμονής**. Οι μετακινήσεις αυτές εκδηλώνονται με τη δημιουργία μεταναστευτικών ρευμάτων ή μεταναστευτικών ροών που εκφράζουν ένα συνολικό αριθμό πληθυσμιακών κινήσεων από έναν **τόπο προέλευσης** (αναχώρησης) σε έναν **τόπο προορισμού** (άφιξης), ο οποίος αποτελεί και τη νέα περιοχή εγκατάστασης.
- **Διακρίσεις της μετανάστευσης**
 - Εξωτερική ή διεθνής / εσωτερική μετανάστευση
 - Η μετανάστευση ως εκροή ή εισροή μεταναστών
- **Αποδημία ή εκροή μεταναστών:** η μετακίνηση ατόμων ή ομάδων ατόμων προς την αλλοδαπή και μετανάστευση προς τη χώρα υποδοχής.
- **Εισροή μεταναστών:** η άφιξη ατόμων ή ομάδων από την αλλοδαπή για εγκατάσταση στη χώρα
- **Ειδικότερα η εισροή:** «είσοδος», εφόσον αφορά αλλοδαπούς, «παλιννόστηση» εφόσον αφορά υπηκόους της χώρας ή ομογενείς, «επαναπατριsmός» εφόσον πραγματοποιείται από τη δημόσια εξουσία.

Ροές και αποθέματα

- **Μεταναστευτικό απόθεμα:** Τα άτομα που διαμένουν σε μια χώρα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό σημείο και τα οποία – αμέσως ή εμμέσως – έχουν προηγουμένως βιώσει την εμπειρία της μετανάστευσης.
- Stock of migrants (EN): “People who live in a country at a specific point in time and who - directly or indirectly - have previously experienced a migration” (UNECE, 2010).
- **Μεταναστευτικές ροές:** Οι μετακινήσεις ατόμων που μετανάστευσαν κατά τη διάρκεια συγκεκριμένης χρονικής περιόδου (συνήθως ενός έτους)
- Flows of migrants (EN): “The movements of people who migrated during a specific time period” (UNECE, 2010).
- Η ακριβής καταγραφή της ποσοτικής διάστασης των μεταναστευτικών ροών παρουσιάζει δυσκολίες - και ιδιαίτερα σε χώρες με αδυναμίες στην καταγραφή του φαινομένου όπως η Ελλάδα – σε αντίθεση με το μεταναστευτικό απόθεμα, το οποίο προκύπτει από τις απογραφές (Μπάγκαβος & Παπαδοπούλου, 2002).

Ορισμοί (IOM, UNHCR, 2018)

- **Μετανάστης / Migrant (IOM, 2018):**
 - EL: «Κάθε άτομο που διασχίζει ή έχει διασχίσει διεθνή σύνορα ή στο εσωτερικό ενός Κράτους μακριά από το συνήθη τόπο διαμονής του/της, ανεξαρτήτως (1) του νομικού καθεστώτος του ατόμου, (2) αν η μετακίνηση είναι εθελοντική ή μη, (3) των αιτιών της μετακίνησης ή (4) της διάρκειας παραμονής.» (ιδία μετάφραση)
 - EN: “Any person who is moving or has moved across an international border or within a State away from his/her habitual place of residence, regardless of (1) the person’s legal status; (2) whether the movement is voluntary or involuntary; (3) what the causes for the movement are; or (4) what the length of the stay is.”
- **Πρόσφυγας / Refugee (Σύμβαση 1951, Πρωτόκολλο 1967):**
 - EL: «Κάθε άτομο το οποίο, εξαιτίας βάσιμου φόβου να διωχθεί για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, ιδιότητας μέλους συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας ή πολιτικής άποψης, βρίσκεται εκτός της χώρας της εθνικότητάς του και δεν είναι ικανός ή, λόγω του φόβου αυτού, απρόθυμος να κάνει χρήση της προστασίας αυτής της χώρας ή ο οποίος, μη έχοντας την εθνικότητα και ευρισκόμενος εκτός της χώρας της πρότερης συνήθους διαμονής του, δεν είναι σε θέση ή, λόγω του φόβου αυτού, δεν είναι πρόθυμος να επιστρέψει σε αυτή.» (ιδία μετάφραση)
 - EN: Someone who “owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it.”

Ορισμοί (IOM, UNHCR, 2018)

- **Αιτών ασύλου / Asylum seeker (IOM, 2018):**
 - EL: «Κάθε άτομο που αναζητεί την ασφάλεια από δίωξη ή σοβαρή βλάβη σε διαφορετική χώρα από τη δική του και **αναμένει την απόφαση** σχετικά με την αίτηση χορήγησης καθεστώτος πρόσφυγα βάσει σχετικών διεθνών και εθνικών νομοθετημάτων. Σε περίπτωση αρνητικής απόφασης, το άτομο πρέπει να εγκαταλείψει τη χώρα και μπορεί να απελαθεί, όπως δύναται και οιοσδήποτε υπήκοος που βρίσκεται σε παράτυπη ή μη νόμιμη κατάσταση, εκτός εάν παρέχεται άδεια παραμονής για ανθρωπιστικούς ή άλλους συναφείς λόγους.» (ιδία μετάφραση)
 - EN: "A person who seeks safety from persecution or serious harm in a country other than his or her own and awaits a decision on the application for refugee status under relevant international and national instruments. In case of a negative decision, the person must leave the country and may be expelled, as may any non-national in an irregular or unlawful situation, unless permission to stay is provided on humanitarian or other related grounds."
- **Ανιθαγενής / Stateless person (IOM, 2018):**
 - EL: «Κάθε άτομο που δε θεωρείται υπήκοος κανενός Κράτους στο πλαίσιο της εφαρμογής του νόμου του (εκάστοτε Κράτους)» (Άρθρο 1, Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το καθεστώς των ανιθαγενών, 1954). Ως εκ τούτου, ένας ανιθαγενής στερείται των δικαιωμάτων που αποδίδονται από την εθνική διπλωματική προστασία ενός Κράτους, δίχως κανένα εγγενές δικαίωμα παραμονής στο Κράτος διαμονής και δίχως δικαίωμα επιστροφής σε περίπτωση που ταξιδεύει. (ιδία μετάφραση)
 - EN: "A person who is not considered as a national by any State under the operation of its law" (Art. 1, UN Convention relating to the Status of Stateless Persons, 1954). As such, a stateless person lacks those rights attributable to national diplomatic protection of a State, no inherent right of sojourn in the State of residence and no right of return in case he or she travels."

Τύποι κινητικότητας (1)

- **Μετανάστευση με κριτήριο το νομικό καθεστώς:**
 - Ομογενείς / αλλογενείς
 - Πρόσφυγες / μετανάστες
 - «Νόμιμοι» μετανάστες / «μετανάστες χωρίς τα απαιτούμενα έγγραφα»
- **Μετανάστευση με κριτήριο το χρόνο παραμονής στη χώρα υποδοχής:**
 - Μετανάστες μακράς διάρκειας (τουλάχιστον 1 έτος)
 - Μετανάστες μικρής διάρκειας (3 μήνες έως 1 έτος)
 - Μόνιμη, προσωρινή, εποχική μετανάστευση
 - Κυκλική μετανάστευση, ατελής μετανάστευση
- **Μετανάστευση με κριτήριο την απόφαση για μετανάστευση:**
 - Εκούσιοι ή αυτόβουλοι (voluntary)/ αναγκαστικοί (forced) μετανάστες

Τύποι κινητικότητας (2)

- **Μετανάστευση με κριτήριο το μέγεθος:**
 - Ατομική ή σε επίπεδο οικογένειας
 - Ομαδική ή μαζική μετανάστευση
- **Μετανάστευση με κριτήριο την απασχόληση/ειδίκευση των μεταναστών:**
 - Μετανάστευση εργατών
 - Μετανάστευση ατόμων για ανειδίκευτη εργασία
 - Μετανάστευση ατόμων με υψηλή ειδίκευση
 - Αλλοδαποί φοιτητές
 - Ναυτεργατικό δυναμικό

Τύποι κινητικότητας (3)

- **Άλλες / Νέες μορφές κινητικότητας :**

- **Κινητικότητα στο πλαίσιο της εργασίας**

- Μετακίνηση σε τακτική βάση (ημερήσια, εβδομαδιαία, κ.ο.κ.)
- Ενδοαστική ή μη

- **Κινητικότητα για λόγους σπουδών**

- Μετακίνηση με αλλαγή του τόπου διαμονής για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα (πχ. τρία ή περισσότερα έτη)

- **Η επιστροφή στον τόπο καταγωγής**

- Μετακίνηση μονιμότερου χαρακτήρα, ιδιαίτερα μετά το πέρας του εργασιακού βίου (συνταξιοδότηση), δίχως απαραίτητα την οριστική «απαγκίστρωση» από τον προηγούμενο τόπο διαμονής

- **Η περι-αστικοποίηση**

- Μετακίνηση μονιμότερου χαρακτήρα με σκοπό την εξεύρεση ικανοποιητικών συνθηκών διαβίωσης, συχνά στο πλαίσιο διεύρυνσης της οικογένειας

Ιστορική αναδρομή: Η διεθνής πραγματικότητα

Βασικά ιστορικά στοιχεία

- Μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, τα κύρια μεταναστευτικά ρεύματα προς την αμερικανική ήπειρο
- Μεταπολεμικά, παρατηρείται έντονη αποδημία από τις χώρες των δικτατορικών καθεστώτων (Γερμανία, Ισπανία)
- Οι εντονότερες ροές κατευθύνονται στη Δυτική Ευρώπη, Η.Π.Α., Καναδά, Αυστραλία ή συνοπτικά, από τις αναπτυσσόμενες προς τις ανεπτυγμένες χώρες.
- Διακρίνονται 4 περίοδοι μετανάστευσης από και προς την Ευρώπη (Εμκε-Πουλοπούλου, 2007):
 - **1945-1960:** Κινητικότητα λόγω πολέμου, επαναπατρισμός Ευρωπαίων από τις αποικίες (Βρετανία, Γαλλία, κ.α.)
 - **1960-1973/74:** Μετανάστευση εργατικού δυναμικού από τη Νότια προς τη Βόρεια Ευρώπη.
 - **1973-1988:** Πετρελαϊκή κρίση, κλείσιμο συνόρων, μετανάστευση για επανένωση της οικογένειας,
 - **1989-2006:** Πτώση τείχους Βερολίνου, κατάρρευση κομμουνιστικών καθεστώτων και εισροή μεταναστών από Ανατολική Ευρώπη, πολεμικές συρράξεις στη Μ.Ανατολή και προσφυγικά ρεύματα από Ασία, διεύρυνση ΕΕ και ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση.
- Από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση έως σήμερα;

Ιστορική αναδρομή: Η διεθνής πραγματικότητα

Βασικά χαρακτηριστικά

- Η «καθολικότητα», δεδομένου ότι σχεδόν όλες οι χώρες του κόσμου έχουν υπάρξει τόσο ως χώρες υποδοχής όσο και ως χώρες προέλευσης
- Η σημαντική συγκέντρωση πληθυσμού μεταναστών/προσφύγων στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες
- Η διαχρονική αύξηση του πληθυσμού των προσφύγων
- Η οικογενειακή συνένωση
- Η σχετική αύξηση της αυτόνομης μετανάστευσης γυναικών έναντι της εξαρτώμενης μετανάστευσης / «θηλυκοποίηση της μετανάστευσης»
- **Το 2017 (Ο.Η.Ε., 2017), το διεθνές μεταναστευτικό «απόθεμα» αντιστοιχεί στο 3,4% του παγκόσμιου πληθυσμού**
- **Το 56,7% αυτού εντοπίζεται στις περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες**
- **Το ίδιο έτος, ο πληθυσμός των προσφύγων αντιστοιχεί στο 10% του διεθνούς μεταναστευτικού αποθέματος**

Ιστορική αναδρομή: Η περίπτωση της Ελλάδας

Το ιστορικό της αποδημίας: Οι προορισμοί

- **1906-1915:** Σημαντικές εκροές προς ΗΠΑ, Αυστραλία
- **Μεταμφυλιακά (1955-1973):** Αυστραλία, ΗΠΑ, Καναδάς, Δυτ. Ευρώπη
- **Δεκαετία '90 κι έπειτα: Η αποδημία σε ύφεση, χαρακτηριζόμενη από:**
 - τη μετανάστευση εγκεφάλων
 - τη μετανάστευση για λόγους σπουδών ή ειδίκευσης
 - την αποδημία ανέργων ή υποαπασχολουμένων
 - νέα μετανάστευση παλιννοστούντων
 - μετανάστευση μελών οικογένειας
 - μετανάστευση ηλικιωμένων από τη Βόρεια Ελλάδα προς τις όμορες χώρες (Βουλγαρία, κ.α.)

Ιστορική αναδρομή: Η περίπτωση της Ελλάδας

Το ιστορικό της παλλινόστησης:

- **Βαλκανικοί πόλεμοι, Α' Π.Π.:** Το πρώτο κύμα παλλινοστούντων
- **Μετά το 1922:** Επαναπατρισμός 1,2-1,5 εκατομμυρίων προσφύγων
- **Μεταπολεμικά:** Επιστροφή 400.000 Ελλήνων από Τουρκία, Αίγυπτο, Συρία, Σουδάν, Κονγκό, Κύπρο, Ρουμανία, ΕΣΣΔ
- **Δεκαετία '70 κι έπειτα:** Το κύμα παλλινόστησης εντονότερο από το κύμα μετανάστευσης το έτος 1974, μετά την πτώση της χούντας

Το ιστορικό της εισροής μεταναστών:

- **19^{ος} αιώνας:** Εισροή μεταναστών αλβανικής και εβραϊκής καταγωγής
- **Δεκαετίες '70 και '80:** Εισροή πληθυσμών από Φιλιππίνες, Πακιστάν, Πολωνία, Αίγυπτο, κ.α.
- **1991-2001:** Σημαντική εισροή πληθυσμών (αλλογενών ή ομογενών) από τις βαλκανικές χώρες (Αλβανία) και την πρώην ΕΣΣΔ, συχνά δίχως τα απαιτούμενα έγγραφα

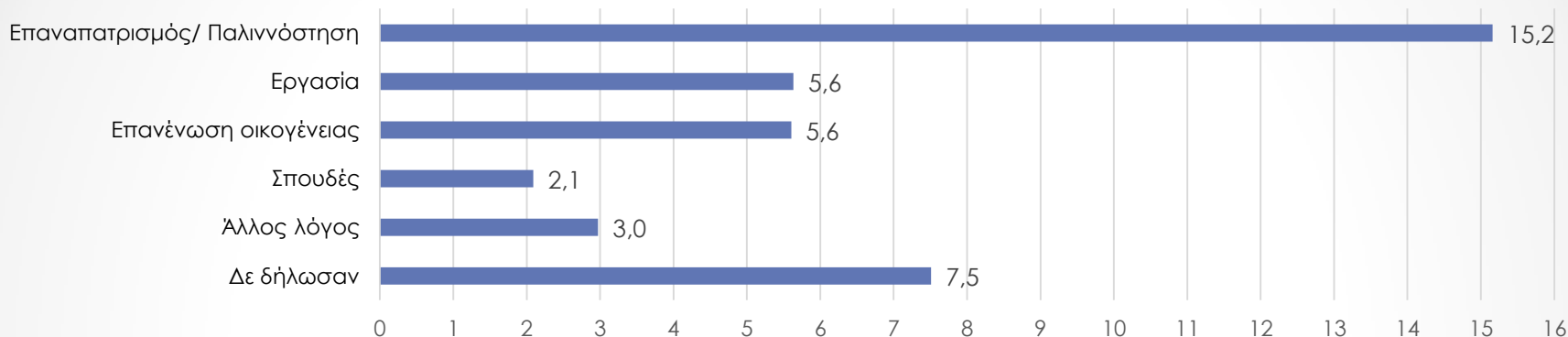
Ιστορική αναδρομή: Η περίπτωση της Ελλάδας

Η τελευταία πενταετία πριν την απογραφή του 2011

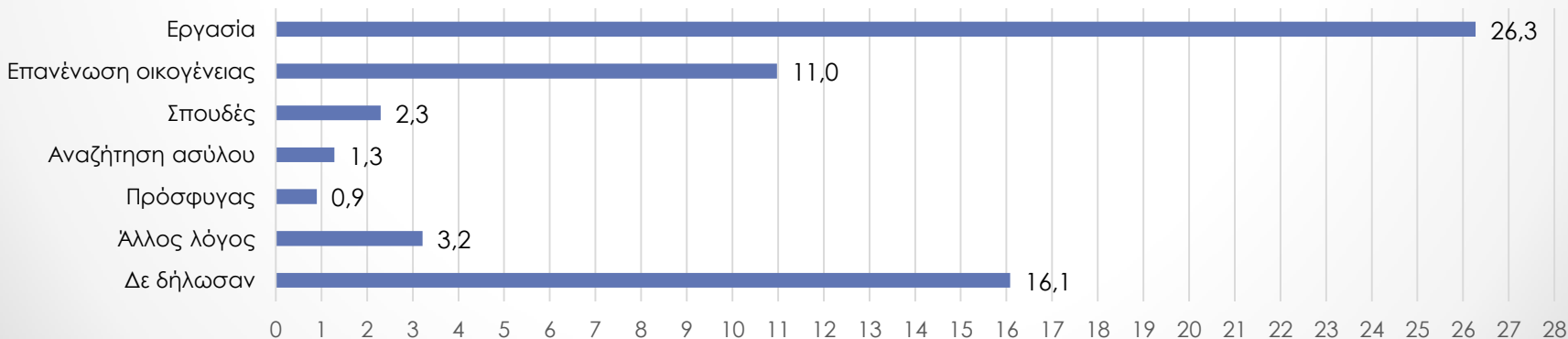
- Σύμφωνα με την απογραφή, ο πληθυσμός των εγκατασταθέντων από το εξωτερικό στην Ελλάδα κατά την τελευταία πενταετία πριν την απογραφή ανερχόταν στα **329.556** άτομα, εκ των οποίων διακρίνονται **201.122** άτομα ξένης υπηκοότητας (συμπεριλαμβάνονται τα άτομα με αδιευκρίνιστη ή χωρίς υπηκοότητα).
- Ο υπόλοιπος πληθυσμός των **128.434** ατόμων διέθεταν ελληνική υπηκοότητα (συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με ελληνική και άλλη υπηκοότητα).
- Ο βασικότερος λόγος εγκατάστασης στην Ελλάδα είναι ο επαναπατρισμός για τα άτομα με ελληνική υπηκοότητα (15,2% επί του συνόλου των εγκατασταθέντων ανεξαρτήτως υπηκοότητας) και η εργασία για τους υπηκόους ξένης χώρας (26,3% επί του ίδιου συνόλου).
- Η επανένωση οικογένειας αποτελεί το δεύτερο λόγο εγκατάστασης συνολικά για τα άτομα ανεξαρτήτως υπηκοότητας (16,6%)

Ιστορική αναδρομή: Η περίπτωση της Ελλάδας

Εγκατεστηθέντες **ελληνικής** (ή ελληνικής και άλλης) **υπηκοότητας** από το εξωτερικό κατά την τελευταία πενταετία πριν την απογραφή **με βάση το λόγο εγκατάστασης στην Ελλάδα**, ως ποσοστό (%) επί του συνόλου των εγκατασταθέντων ανεξαρτήτως υπηκοότητας

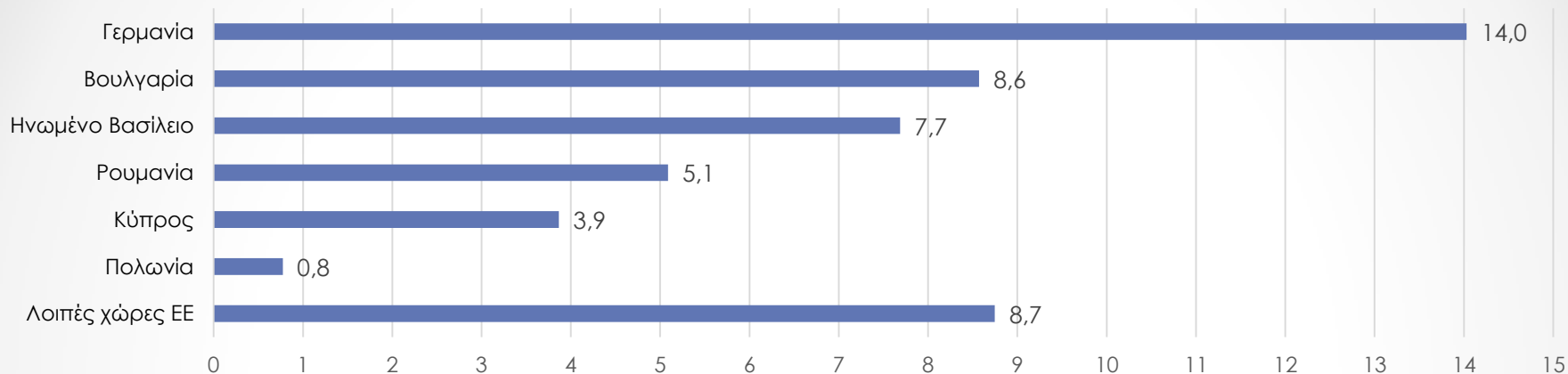

Εγκατεστηθέντες **ξένης ή αδιευκρίνιστης υπηκοότητας** (ή χωρίς υπηκοότητα) από το εξωτερικό κατά την τελευταία πενταετία πριν την απογραφή **με βάση το λόγο εγκατάστασης στην Ελλάδα**, ως ποσοστό (%) επί του συνόλου των εγκατασταθέντων ανεξαρτήτως υπηκοότητας

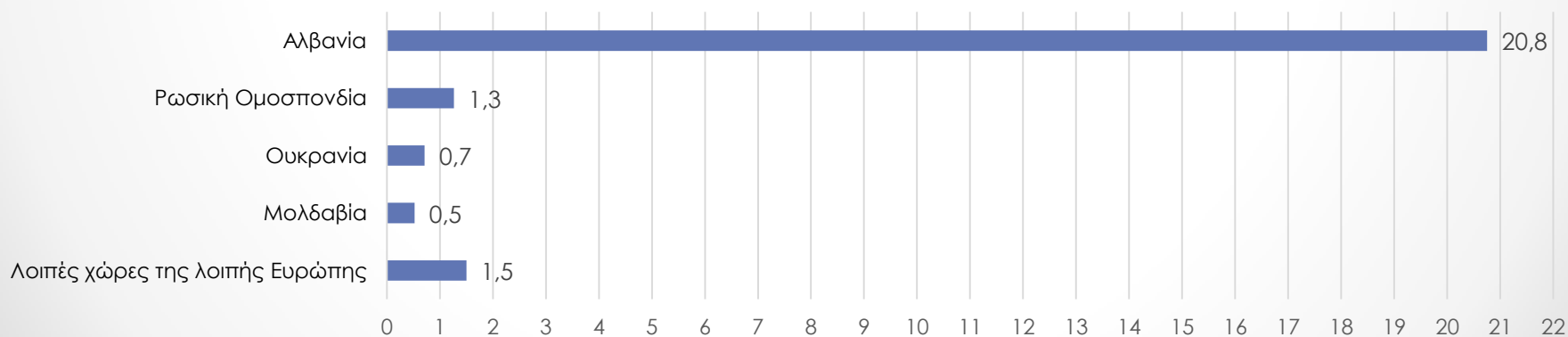

Ιστορική αναδρομή: Η περίπτωση της Ελλάδας

Εγκατεστηθέντες **από την ΕΕ στην Ελλάδα** κατά την τελευταία πενταετία πριν την απογραφή του 2011 κατά χώρα προηγούμενης διαμονής (% επί του συνόλου των εγκατασταθέντων)

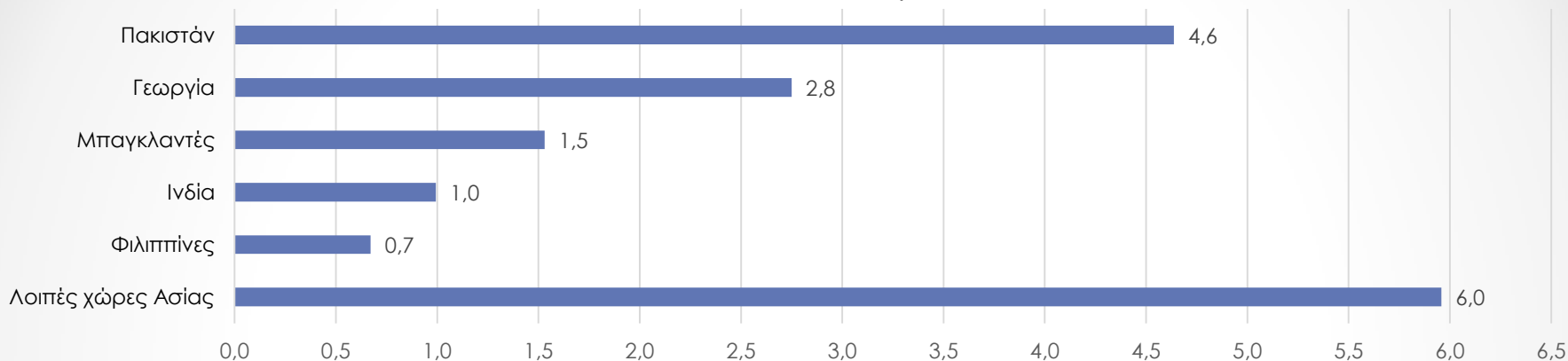

Εγκατεστηθέντες **από τη λοιπή Ευρώπη στην Ελλάδα** κατά την τελευταία πενταετία πριν την απογραφή του 2011 κατά χώρα προηγούμενης διαμονής (% επί του συνόλου των εγκατασταθέντων)

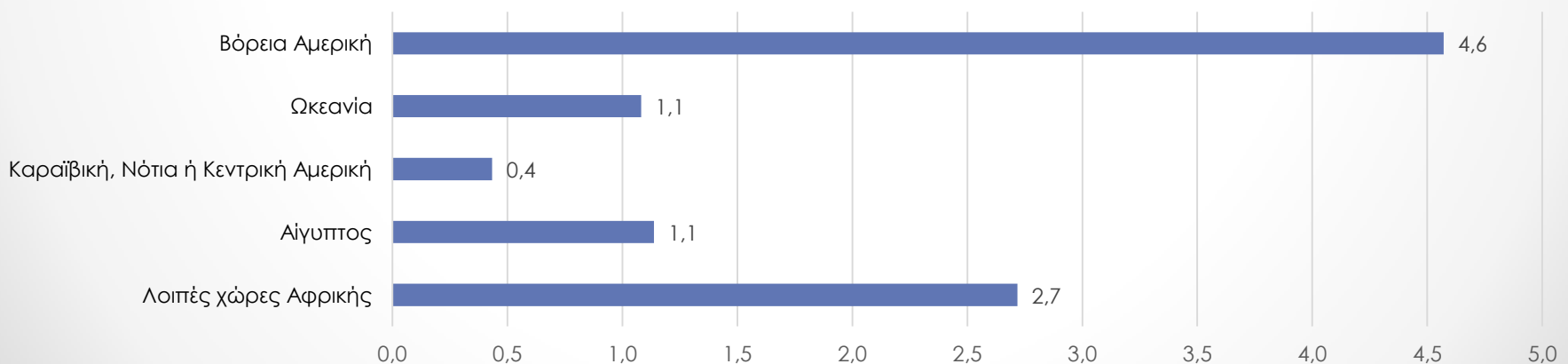

Ιστορική αναδρομή: Η περίπτωση της Ελλάδας

Εγκατεστηθέντες **από την Ασία στην Ελλάδα** κατά την τελευταία πενταετία πριν την απογραφή του 2011 κατά χώρα προηγούμενης διαμονής (% επί του συνόλου των εγκατασταθέντων)

Εγκατεστηθέντες **από την Αμερική, την Ωκεανία και την Αφρική στην Ελλάδα** κατά την τελευταία πενταετία πριν την απογραφή του 2011 κατά χώρα προηγούμενης διαμονής (% επί του συνόλου των εγκατασταθέντων)

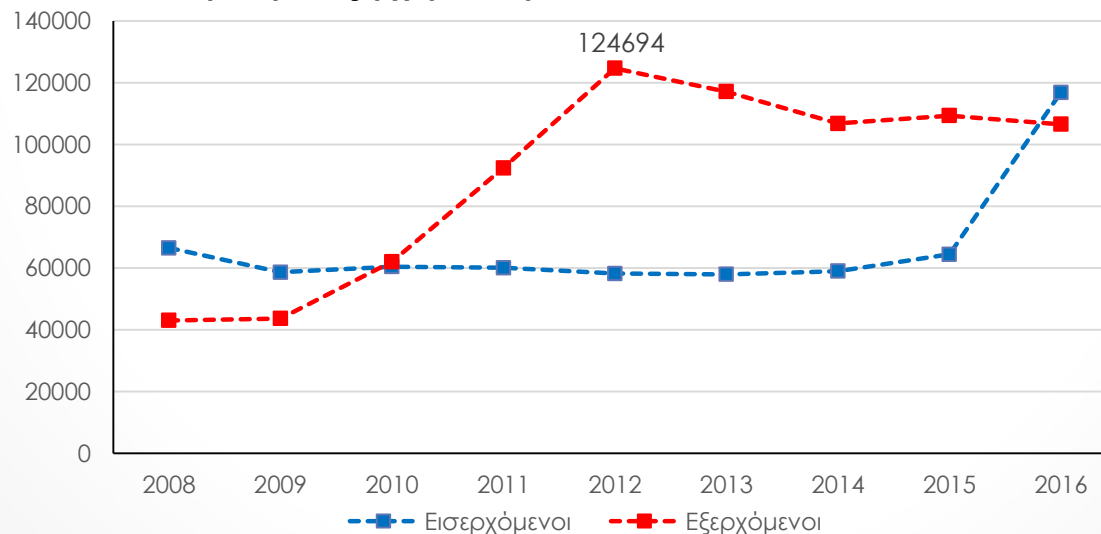

Ιστορική αναδρομή: Η περίπτωση της Ελλάδας

Πληθυσμός εισερχομένων μεταναστών, εκτιμήσεις πληθυσμού εξερχομένων μεταναστών και καθαρή μετανάστευση, Ελλάδα 2008-2016

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Εισερχόμενοι	66529	58613	60462	60089	58200	57946	59013	64446	116867
Εξερχόμενοι	43044	43686	62041	92404	124694	117094	106804	109351	106535
Καθαρή μετανάστευση	23485	14927	-1579	-32315	-66494	-59148	-47791	-44905	10332

Πληθυσμός εισερχομένων μεταναστών και εκτιμήσεις πληθυσμού εξερχομένων μεταναστών: Ελλάδα, 2008-2016

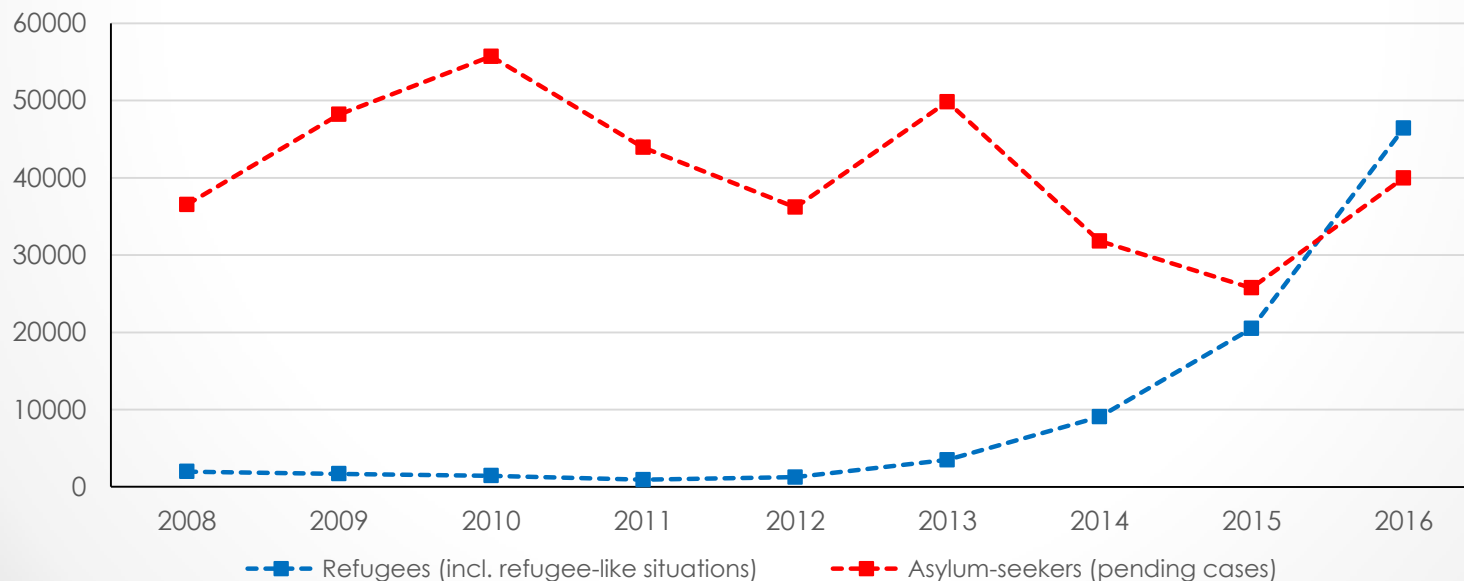

Ιστορική αναδρομή: Η περίπτωση της Ελλάδας

Η προσφυγική κρίση των τελευταίων ετών (2014-2016)

- Οι πολεμικές συρράξεις στη Μέση Ανατολή συνετέλεσαν στην εντατικοποίηση των προσφυγικών ροών προς την Ελλάδα. Το σημαντικότερο ποσοστό των προσφύγων προέρχονται από τη Συρία και το Αφγανιστάν.
- Οι αφίξεις στην Ελλάδα από θάλασσης υπολογίζονται στα **41.038** άτομα το **2014**, οι οποίες εντατικοποιούνται περαιτέρω το **2015** στα **856.723** άτομα, ενώ σταδιακά περιορίζονται στα **173.450** άτομα το **2016** και στα **29.718** άτομα το **2017** (UNHCR Greece, 2018)

Πληθυσμός προσφύγων και αιτούντων ασύλου στην Ελλάδα (UNHCR, 2018)

Αντί συμπερασμάτων...

- Η κινητικότητα των πληθυσμών καθορίζεται από πληθώρα παραγόντων απώθησης από τις χώρες προέλευσης, καθώς και παραγόντων προσέλκυσης/απώθησης στις χώρες υποδοχής
- Ο πληθυσμός των μεταναστών παγκοσμίως έχει αυξηθεί από τα 152 εκατομμύρια το 1990 στα 258 εκατομμύρια το έτος 2017.
- Ο σημερινός τριπλός ρόλος της Ελλάδας ως χώρας υποδοχής (εισροή μεταναστών και παλιννόστηση), αποστολής (αποδημία) και διέλευσης μεταναστών (προσφυγικά και μεταναστευτικά ρεύματα)
- Η χρήση των στατιστικών δεδομένων για την εκτίμηση του φαινομένου της μετανάστευσης στην Ελλάδα και σε χωρικά επίπεδα μικρότερα του εθνικού χρίζει ιδιαίτερης προσοχής, ενώ τα εκάστοτε συμπεράσματα θα πρέπει να διατηρούν τις απαραίτητες επιφυλάξεις
- Οι χώρες προέλευσης των μεταναστών στην Ελλάδα διαφοροποιούνται ανάλογα με την υπό εξέταση χρονική περίοδο
- Η πρόσφατη προσφυγική κρίση (2014-2016) αποτελεί ένα από παράδειγμα της σημασίας προσέγγισης του φαινομένου της κινητικότητας, με απώτερο στόχο την επανεξέταση των πολιτικών μετανάστευσης σε διεθνές και εθνικό επίπεδο.

Βιβλιογραφικές αναφορές (ενδεικτικά)

- **Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (ΔΟΜ), 2009**, *Διεθνές Μεταναστευτικό Δίκαιο, Γλωσσάριο για την Μετανάστευση*, Νο. 20.
- **Έμκε-Πουλοπούλου Η., 2007**, *Η μεταναστευτική πρόκληση*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Κοτζαμάνης Β., *Λεξικό Δημογραφικών Όρων*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του ΕΔΚΑ, στο σύνδεσμο: http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/Lexiko/LEXIKO_GR.pdf.
- **UNHCR, 2011**, *Handbook and Guidelines on Procedures and Criteria for determining Refugee status. Under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the status of refugees*, Geneva, Switzerland.
- **ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2018**, *Μεταναστευτική κίνηση και στοιχεία Απογραφής 2011*, δεδομένα διαθέσιμα στο: <http://www.statistics.gr/el/>.
- **UNHCR, 2018**, Βάση δεδομένων της UNHCR, δεδομένα διαθέσιμα στην επίσημη ιστοσελίδα: <http://www.unhcr.org/data.html>.
- **International Organization for Migration (IOM), 2018**, *World Migration Report 2018*, Geneva, Switzerland.
- **Μπάγκαβος Χ., Παπαδοπούλου Δ., 2002**, *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*, Μελέτες, 15, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Τέλος Διάλεξης 1
Σας ευχαριστώ!